

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
Історичний факультет
Кафедра археології та музеєзнавства

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Заслужений викладач
Історичний факультет
з науково-педагогічної та навчальної роботи

_____ 2022 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Етнічні процеси за археологічними джерелами

для студентів

галузь знань	03 Гуманітарні науки
спеціальність	032 Історія та археологія
освітній рівень	другий (магістерський)
освітня програма	Археологія
вид дисципліни	обов'язкова

Форма навчання	денна
Навчальний рік	2022 /2023
Семестр	2
Кількість кредитів ECTS	3
Мова викладання, навчання та оцінювання	українська
Форма заключного контролю	залік

Викладач: Іванисько Світлана Іванівна, кандидат історичних наук, асистент кафедри археології та музеєзнавства.

Пролонговано: на 20__/20__ н.р. _____ (_____) «__» 20__ р.
(підпис, ПІБ, дата)

на 20__/20__ н.р. _____ (_____) «__» 20__ р.
(підпис, ПІБ, дата)

Розробник: Іванисько Світлана Іванівна, кандидат історичних наук, асистент кафедри археології та музеєзнавства

ЗАТВЕРДЖЕНО

Зав. кафедри археології та музеєзнавства

 (Ростислав ТЕРПИЛОВСЬКИЙ)
(підпис)

Протокол № 1 від «25» 08 2022 р.

Схвалено науково - методичною комісією історичного факультету

Протокол від «26» 08 2022 року № 1

Голова науково-методичної комісії (Наталія ТЕРЕС)
(підпис)

ВСТУП

1. Мета дисципліни – формування системного уявлення у студентів про можливості реконструкції етнічних процесів за речовими джерелами, особливості археологічних матеріалів як етнічних маркерів, проблеми співставлення археологічних, писемних, лінгвістичних, антропологічних джерел.

2. Попередні вимоги до опанування або вибору навчальної дисципліни:

1. *Знати*

- основи археологічної періодизації,
- базові поняття та терміни з археології,
- основи типології та класифікації археологічних матеріалів;
- основні ознаки різних археологічних культур та особливості їх наукового дослідження;
- специфіку археологічних культур території України.

2. *Вміти* визначати послідовність та взаємозалежність археологічних процесів.

3. *Володіти елементарними навичками*

- роботи з науковою та навчально-методичною літературою,
- джерельної критики,
- аналізу та встановлення причинно-наслідкових зв'язків.

3. Анотація навчальної дисципліни:

Курс «Етнічні процеси за археологічними джерелами» передбачає ознайомлення студентів із сучасним станом археологічної науки в Україні і за кордоном, а також з принципами реконструкції етнічних процесів за археологічними матеріалами, виходячи з специфіки конкретних періодів та особливостей речових джерел, можливості співвідношення археологічних культур та етносу. Вивчається перебіг етнічних процесів на території України з найдавніших часів до середньовіччя, визначаються вузлові історіографічні проблеми, відмінності в поглядах дослідників різних наукових напрямків та шкіл, аналізуються питання етногенезу окремих народів.

4. Завдання (навчальні цілі): вивчення понять «етнос», «етнічні процеси», «археологічна культура», методичних та теоретичних засад сучасних досліджень щодо вирішення питань культуро- та етногенезу; формування вмінь орієнтуватись в основних закономірностях розвитку людства, оперувати знаннями з історії та археології України як складової частини європейської та світової історії, усвідомлення особливостей етнічного розвитку людства в дописемний період, аналіз взаємозв'язку між археологічними фактами та етнічними процесами.

Дисципліна сприяє формуванню загальних та фахових компетентностей:

інтегральна компетентність – здатність розв'язувати складні задачі дослідницького та/або інноваційного характеру в сфері історії та археології;

ЗК 01 – здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу;

ЗК 06 – здатність працювати в міжнародному контексті;

ЗК 08 – цінування та повага різноманітності та мультикультурності;

ФК 01 – здатність виявляти та досліджувати історичні й археологічні джерела різних видів, аналізувати наукові тексти, узагальнювати інформацію;

ФК 02 – здатність здійснювати історичні й археологічні дослідження з визначеної тематики, в тому числі використовуючи методологічний інструментарій інших гуманітарних і соціальних наук;

ФК 03 – здатність презентувати та обговорювати результати досліджень і професійної діяльності у сфері історії та археології;

ФК 04 – здатність виявляти специфіку в підходах до вирішення проблем в галузі історії та археології представників різних наукових напрямів та шкіл, критично осмислювати новітні досягнення історичної науки.

5. Результати навчання за дисципліною:

Результат навчання (1. знати; 2. вміти; 3. комунікація; 4. автономність та відповідальність)		Форми (та/або методи і технології) викладання і навчання	Методи оцінювання та пороговий критерій оцінювання (за необхідності)	Відсоток у підсумковій оцінці з дисципліни
Код	Результат навчання			
1.1.	знати основні підходи щодо визначення поняття «етнос» та теорії виникнення етносів;	лекція, семінар, самостійна робота	усне опитування	4
1.2.	знати проблеми інтерпретації етнічних процесів за кам'яної доби;	лекція, семінар, самостійна робота	усне опитування	4
1.3.	знати перебіг етнічних процесів доби енеоліту–бронзи на території України;	лекція, семінар, самостійна робота	усне опитування	4
1.4.	знати сучасні концепції щодо формування індоєвропейців;	лекція, семінар, самостійна робота	усне опитування	4
1.5.	знати перебіг етнічних процесів за доби раннього залізного віку на території України;	лекція, семінар, самостійна робота	усне опитування	4
1.6.	знати основні проблеми етногенезу і ранньої історії слов'ян;	лекція, семінар, самостійна робота	усне опитування	4
1.7.	знати перебіг етнічних процесів доби Київської Русі;	лекція, семінар, самостійна робота	усне опитування	4
1.8.	знати основні поняття та терміни з курсу, типи етнічних спільнот;	лекція, семінар, самостійна робота	бліц-опитування1	5
1.9.	знати археологічну періодизацію, особливості основних археологічних культур, що існували на території України;	лекція, семінар, самостійна робота	бліц-опитування2	5
1.10.	знати основні археологічні пам'ятки на території України, що використовуються для реконструкції етнічних процесів кам'яної, мідної та бронзової доби;	лекція, семінар, самостійна робота	модульна контрольна1	6
1.11.	знати основні археологічні пам'ятки на території України, що використовуються для реконструкції етнічних процесів залізної доби та середньовіччя;	лекція, семінар, самостійна робота	модульна контрольна2	6
1.12.	знати основні процеси та явища етно- та культурогенезу на території України в залізну добу та середньовіччя;	лекція, семінар, самостійна робота	модульна контрольна2	5
2.1	вміти визначати основні принципи етноісторичних реконструкцій,	лекція, семінар, самостійна робота	модульна контрольна1	5

	<i>концепції щодо співвідношення археологічної культури та етносу;</i>			
2.2.	<i>вміти брати участь у науковій дискусії з проблем, пов'язаних з вивченням етнічних процесів на території України;</i>	<i>самостійна робота</i>	<i>індивідуальне завдання1</i>	<i>10</i>
4.1	<i>визначати роль археологічного джерела як періоджерела в дослідженнях, пов'язаних з етнічними реконструкціями дописемного періоду історію людства;</i>	<i>самостійна робота</i>	<i>індивідуальне завдання2</i>	<i>10</i>
4.2.	<i>володіти методичними та теоретичними засадами сучасних досліджень про етнічні та культурні контакти, які реконструюються насамперед на підставі археологічного матеріалу;</i>	<i>лекція, семінар, самостійна робота</i>	<i>підсумкова контрольна робота (залік)</i>	<i>10</i>
4.3.	<i>аналізувати ключові проблеми та перебіг етнічних процесів на території України з найдавніших часів до середньовіччя, можливості етнічних реконструкцій за археологічними джерелами.</i>	<i>лекція, семінар, самостійна робота</i>	<i>підсумкова контрольна робота (залік)</i>	<i>10</i>

6. Співвідношення результатів навчання дисципліни із програмними результатами навчання (необов'язково для вибіркових дисциплін, які не входять до блоків спеціалізації)

Результати навчання дисципліни (код)	1.1.	1.2.	1.3.	1.4.	1.5.	1.6.	1.7.	1.8.	1.9.	1.10	1.11	1.12	2.1	2.2.	4.1.	4.2.	4.3.
Програмні результати навчання (назва)																	
ПР1. Аналізувати теоретичні та методологічні проблеми сучасної історичної науки, критично оцінювати стан проблеми та результати останніх досліджень	+	+	+	+	+	+	+	+	+				+	+	+	+	+
ПР5. Планувати і виконувати наукові дослідження у сфері історії та археології, висувати та перевіряти гіпотези, обирати методи дослідження, аналізувати результати, обґрунтовувати висновки		+	+	+	+	+	+			+	+	+		+			+
ПР13 Здійснювати стратегічне планування археологічних досліджень в умовах ринкової динаміки та конкуренції, застосовувати на практиці методи історичної реконструкції соціально-економічних процесів минулого на основі археологічних джерел.													+	+	+	+	+

7. Схема формування оцінки.

7.1 Форми оцінювання студентів:

- семестрове оцінювання:

1. Контрольна робота з тем ЗМ1: РН 1.10, 2.1 - 11 балів / 6 балів*.
2. Контрольна робота з тем ЗМ2: РН 1.11, 1, 12 - 11 балів / 6 балів.
3. Індивідуальне завдання 1: РН 2.2 - 10 балів / 6 бали.
4. Індивідуальне завдання 2: РН 4.1 - 10 балів / 6 бали.
5. Бліц-опитування 1: РН 1.8 - 5 балів / 3 бали
6. Бліц-опитування 1:РН 1.9 - 5 балів / 3 бали
7. Оцінювання роботи під час семінарських занять (ЗМ 1): РН 1.1, 1.2, 1.3, 1.4 - 16 балів / 10 балів.
8. Оцінювання роботи під час семінарських занять (ЗМ 2): РН 1.5, 1.6, 1.7 - 12 балів / 8 балів.

9. Підсумкова контрольна робота Р.Н. 4.2, 4.3 - 20 балів / 12 балів

* максимальний бал / пороговий бал для отримання позитивної оцінки з відповідної форми контролю.

- підсумкове оцінювання: залік.

7.2 Організація оцінювання:

Контроль знань студента здійснюється за модульно-рейтинговою системою. Загальну кількість балів студента формують

- семестрові бали, отримані з усіх тем двох змістових модулів:
 - бали, отримані за модульні контрольні роботи;
 - бали, отримані за виконання індивідуальних завдань;
 - бали, отримані за участь у бліц-опитуванні;
 - бали, отримані за роботу на семінарських заняттях;
- а також бали, які отримані за підсумкову контрольну роботу.

Зміст курсу поділений на 2 змістових модулі. Кожний змістовий модуль включає в себе лекції, семінари, самостійну роботу студентів, які завершуються рейтинговим контролем рівня засвоєння знань програмного матеріалу відповідної частини курсу. У змістовий модуль 1 (ЗМ1) входять теми 1 - 4, у змістовий модуль 2 (ЗМ2) – теми 5 –8.

Результати навчальної діяльності студентів оцінюються за 100-бальною шкалою.

Змістовий модуль 1 Етнічні процеси в кам'яному, мідному та бронзовому віках.			Змістовий модуль 2 Етнічні процеси в ранньому залізному віці та середньовіччі.			Підсумкова контрольна робота / залік
42 залікових балів (максимум)			38 залікових балів (максимум)			
Самостійна робота (виконання індивідуального завдання, бліц-опитування)	Семінари	Модульний контроль	Самостійна робота (виконання індивідуального завдання, бліц-опитування)	Семінари	Модульний контроль	
15 (10+5) (максимум)	16 (максимум)	11 (максимум)	15 (10+5) (максимум)	12 (максимум)	11 максимум	

Предметом самостійної роботи студентів є опрацювання ними як окремих тем, так і деяких розділів тем програми курсу. Перевірка рівня засвоєння матеріалу самостійно опрацьованих тем чи окремих розділів здійснюється під час семінарських занять, оцінювання індивідуальних завдань у формі презентації, проведення 2 бліц-опитувань на семінарських заняттях, модульних контрольних робіт, підсумкової контрольної роботи.

Упродовж семестру оцінюється робота студента *під час кожного семінару* (доповідь, презентація, доповнення, участь у дискусії).

Під час семінару студент має можливість досягти від 1 до 4 балів.

Критеріями оцінювання відповіді студента під час семінару є:

- повнота розкриття питання 1 бал;
- логіка викладення 1 бал;
- використання основної і додаткової літератури 1 бал;
- аналітичні міркування, вміння робити висновки 1 бал.

Самостійна робота

Виконані індивідуальні завдання у формі презентації студент подає викладачеві не пізніше ніж за два тижні до проведення модульного контролю з відповідного Змістового модулю.

Критерії оцінки індивідуального завдання:

- глибоке розкриття проблеми, відображена власна позиція 10-9 балів;
- обґрунтоване розкриття проблеми 8-7 балів;
- тема розкрита неповністю, обмежена джерельна база та обґрунтування 6-5 балів;
- робота переважно компілятивного рівня 4-3 бали;
- розкритий лише один окремих аспект теми 2-1 бали.

Теми індивідуального завдання з кожного змістовного модулю викладач пропонує студентам на першому занятті відповідного модулю.

На лекціях проводяться **бліц-опитування** (загалом 2 за семестр) щодо понять та визначень, які студент має засвоїти в процесі опанування програмного матеріалу курсу. Правильна відповідь на одне запитання оцінюється в 1 бал. Максимальна кількість балів, яку може отримати студент під час одного бліц-опитування – 5.

Після завершення відповідно Змістового модулю 1 і Змістового модулю 2 проводяться **модульні контрольні роботи (МК)**.

Участь студентів в контрольних заходах обов'язкова.

МК проводиться у формі письмової роботи з 5 тестовими питаннями та 2 питаннями, що потребують розгорнутої відповіді.

МК оцінюється в 11 балів (максимально):

за правильну відповідь на питання тесту студент отримує 1 бал (максимально 5 балів)

критерії оцінювання відповідей на питання, що потребують розгорнутої відповіді (максимально 6 балів):

- повна відповідь на питання 3 бали;
- неповна відповідь, розкритий лише один окремих аспект 1-2 бал.

Студент, який не виконав вимоги по самостійній роботі, не допускається до складання МК, і даний модуль йому не зараховується.

На останньому лекційному занятті з дисципліни проводиться **підсумкова контрольна робота (залік)** (2 завдання).

Критерії оцінювання підсумкової контрольної роботи (від 1 до 10 балів за одне завдання)

- Відповідь повна, подане власне бачення проблеми 10 балів;
- Відповідь повна, подане власне бачення проблеми та зроблені ґрунтовні висновки, проте наявні окремі незначні помилки при викладі фактичного матеріалу 9 балів;
- Відповідь відображає знання фактичного матеріалу 8 балів;
- Відповідь демонструє знання фактичного матеріалу, але допущені окремі помилки 6-7 балів;
- Відповідь фрагментарна, відображені лише окремі аспекти проблеми 4-5 балів;
- Відповідь фрагментарна, наявні суттєві помилки при викладі 2-3 балів;
- Відповідь містить значні помилки елементарного рівня 1 бал.

Бали, які отримані студентом на підсумковій контрольній роботі, додаються до балів набраних студентом за результатами семестрового оцінювання (семінари, модульні контрольні роботи, бліц-опитування, індивідуальні завдання).

Умовою допуску до підсумкової контрольної роботи (заліку) є отримання студентом під час семестрового оцінювання не менше ніж 40 балів (*критично-розрахунковий мінімум*). При цьому обов'язковим є успішне складання модульних контрольних робіт та виконання індивідуальних робіт, передбачених робочою програмою навчальної дисципліни. **Рекомендований мінімум** для допуску до підсумкової контрольної роботи (заліку) – **48 балів**.

При простому розрахунку отримаємо:

	Семестрова кількість балів	ПКР (підсумкова контрольна робота) / залік	Підсумкова оцінка
<i>Мінімум</i>	<i>48</i>	<i>12</i>	<i>60</i>
Максимум	80	20	100

У випадку відсутності студента з поважних причин відпрацювання та перездачі модульних контрольних робіт здійснюються у відповідності до «Положення про порядок оцінювання знань студентів при кредитно-модульній системі організації навчального процесу» від 1 жовтня 2010 року.

Залік виставляється за результатами роботи студента впродовж усього семестру і не передбачає додаткових заходів оцінювання для успішних студентів. Студент, який набрав суму балів **не менше** встановленого мінімуму залікових балів (60) має право, за погодженням з викладачем, не виконувати підсумкову контрольну роботу. У випадку, коли студент має бажання збільшити кількість балів (але не більше ніж до 100) він складає залік.

7.3 Шкала відповідності оцінок

Зараховано / Passed	60-100
Не зараховано / Fail	0-59

8. Структура навчальної дисципліни. Тематичний план лекцій та семінарських занять.

№ лекції	Назва лекції	Кількість годин		
		лекції	семінари	сам. роб.
Змістовий модуль 1				
Етнічні процеси в кам'яному, мідному та бронзовому віках.				
1	Тема 1. Вступ. Характеристика поняття "етнос". Етнічні теорії. Етнос та культура.	2	2	5
2	Тема 2. Проблеми інтерпретації етнічних процесів за кам'яної доби.	2	2	5
3	Тема 3. Етнічна історія України мідного та бронзового віку.	2	2	5
4	Тема 4. Індоевропейська проблема та формування мовних сімей.	2	1	5
	Індивідуальне завдання 1			10
Модульний контроль 1			1	
Змістовий модуль 2				

Етнічні процеси в ранньому залізному віці та середньовіччі.				
5	Тема 5. Етнічні процеси раннього залізного віку на території України.	2	2	5
6	Тема 6. Етнічні процеси на території України в ранньому середньовіччі.	2	2	5
7	Тема 7. Етнічні процеси часів Київської Русі.	2	1	5
8	Тема 8. Теоретичні проблеми етнічної історії України.	1		5
	Індивідуальне завдання 2			10
	Модульна контрольна робота		1	
	Підсумкова контрольна робота	1		
	ВСЬОГО	16	14	60

Загальний обсяг 90 год.,
в тому числі:
Лекцій – 16 год.
семінари – 14 год.
Самостійна робота - 60 год.

Рекомендовані джерела:

Основні:

1. Абашина Н.С., Козак Д.Н., Синиця Є.В., Терпиловський Р.В. Давні слов'яни. Археологія та історія. – К., 2012.
2. Давня історія України. – К., 1997. – т. 1-3.
3. Етнічна історія давньої України. – К., 2000.
4. Залізник Л.Л. Стародавня історія України. – К., 2012.
5. Іванисько С.І. Етнічні процеси за археологічними джерелами (за матеріалами з території України). Навчальний посібник для студентів спеціальності «Історія та археологія». – К., 2017.
6. Історія цивілізації. Україна. Том 2. Від Русі до Галицького князівства (900-1256). – К., 2021.
7. Моця О.П. Землероби та кочівники на Великому Кордоні Східної Європи за часів Київської Русі. – К., 2015.
8. Отрощенко, В. В. Міркування щодо концепцій культурогенезу // Археологія і давня історія України. – 2021 – вип. 2 (39) [http://vgosau.kiev.ua/load_period-sb/adiu_39\(2\).pdf](http://vgosau.kiev.ua/load_period-sb/adiu_39(2).pdf)
9. Толочко П.П. Теоретичні проблеми вивчення давньої історії України. // Археологія. – 2005, № 2 http://www.vgosau.kiev.ua/a/Archaeology_2005_02.pdf
10. Україна й українство в етнокультурних процесах: концептуальні узагальнення: колективна монографія. – К.: НДІ, 2018 https://shron1.chtyvo.org.ua/Avtorskyi_kolektyv/Ukraina_i_ukrainstvo_v_etnokulturnykh_prot_sesakh_kontseptualni_uzahalnennia.pdf.

Додаткові:

1. Археологія Української ССР. В 3 т. – К., 1985. – т. 1-3.
2. Археологія СРСР. Степи Європейської частини СРСР в скифо-сарматське время. – М., 1989.
3. Археологія СРСР. Степи Євразії в епоху середньовіччя. – М.: Наука, 1981.
4. Археологія СРСР. Степна полоса Азійської частини СРСР в скифо-сарматське время. – М., 1992.
5. Археологія СРСР. Енеоліт СРСР. – М., 1982.
6. Археологія СРСР. Епоха бронзи лісної полоси СРСР. – М., 1987.

7. Бібіков, Д. В. Човни та їхні символи в поховальному обряді південноруських земель // Археологія і давня історія України. – 2022. – вип. 2 (43) [http://vgosau.kiev.ua/load_period-sb/adiu_43\(2\).pdf](http://vgosau.kiev.ua/load_period-sb/adiu_43(2).pdf)
8. Бунятян К.П. Етнокультурна ситуація на Західній Волині за доби ранньої бронзи // Археологія – 2013. – № 1 http://vgosau.kiev.ua/a/Archaeology_2013_01.pdf
9. Генинг В.Ф. Проблемы соотношения археологической культуры и этноса. // Вопросы этнографии Удмуртии. – Ижевск, 1976.
10. Залізник Л.Л. Історія української індоєвропейстики // Археологія. – 2019 – № 2 http://vgosau.kiev.ua/a/Archaeology_2019_02.pdf
11. Іванова С.В. Культурно-історичні процеси в Північно-Західному Причорномор'ї (кінець IV-III тис. до н.е.) // Археологія. – 2015. – № 4 http://vgosau.kiev.ua/a/Archaeology_2015_04.pdf
12. Іванова, С. В. Феномен фронтиру у соціокультурному контексті // Археологія і давня історія України. – 2021. – вип. 2 (39) [http://vgosau.kiev.ua/load_period-sb/adiu_39\(2\).pdf](http://vgosau.kiev.ua/load_period-sb/adiu_39(2).pdf)
13. Массон В.М. Вивчення культурного процесу за археологічними матеріалами. // Археологія. – 1987. – вип.. 57.
14. Моця О.П. Етнічні процеси на території України за давньоруські часи. // Старожитності Русі-України. – К., 1994.
15. Моця О.П. Київська Русь: деякі регіональні особливості державотворення й етнічного розвитку // Археологія. – 2020, № 2 http://vgosau.kiev.ua/a/Archaeology_2020_02.pdf.
16. Моця О.П. Нагальні питання досліджень етнічної історії східних слов'ян середньовічних часів // Археологія. – 2019 – № 1 http://vgosau.kiev.ua/a/Archaeology_2019_01.pdf
17. Моця О.П. Населення південноруських земель IX-XIII ст. (За матеріалами некрополів). – К., 1993.
18. Петраускас О.В. Черняхівська культура та гуни (за матеріалами археологічних пам'яток України) // Археологія. – 2021. – № 2 http://vgosau.kiev.ua/a/Archaeology_2021_02.pdf
19. Половець В.М. Половці і Київська Русь. – Чернігів, 2017.
20. Ричков М.О. Археологічна культура і ландшафт. // Археологія. – 1995, № 4.
21. Ричка В.М. Київська Русь: проблема етнокультурного розвитку (конфесійний аспект). – К., 1994.
22. Рудич Т.О. Населення Середнього Подніпров'я I-II тисячоліття за матеріалами антропології. – К., 2014.
23. Рудич Т.О., Козак О.Д. Населення Київського Подолу давньоруської доби // Археологія. – 2021. – № 2 http://vgosau.kiev.ua/a/Archaeology_2021_02.pdf
24. Станко В.Н., Гладких М.І., Сегеда С.П. Історія первісного суспільства. – К., 1999.
25. Степанчук В.М., Матвіїшина Ж.М., Рижов С.М. Кармазиненко С. П. Давня людина: палеогеографія та археологія. – К., 2013.
26. Тіні згаданих предків. Від склавинів до русинів. Прадавня Україна, Русь і походження українців. – Х., 2016.
27. Чмихов М.О., Кравченко Н.М., Черняков І.Т. Археологія та стародавня історія України. Курс лекцій. – К., 1992.

Додаткові ресурси

«Популярна антропологія» Авторський курс Павла Шидловського
<https://youtube.com/playlist?list=PL7Q74aWPLwfhjJD16RLTUvAh5wMMvw132>